

PLETT, HEINRICH:

1975. *Textwissenschaft und Textanalyse. Semiotik, Linguistik, Rhetorik.* Quelle & Meyer, Heidelberg.

SACKS, HARVEY – SCHEGLOFF, EMMANUEL A. – JEFFERSON, GAIL:

1974. A simplest systematics for the organization of turn-taking for conversation. *Language*, 696-735.

SANFORD, ANDREW J. – GARROD, SIMEON:

1981. *Understanding written language: Explorations in comprehension beyond the sentence.* John Wiley & Sons, Chichester.

SCHEGLOFF, EMMANUEL A. – SACKS, HARVEY:

1973. Opening up closing. *Semitica*, 7. 289-327.

STUTTERHEIM CHRISTIANE VON:

1997. *Einige Prinzipien des Textaufbaus. Empirische Untersuchungen zur Produktion mündlicher Texte.* Niemeyer, Tübingen.

SZABÓ ZOLTÁN:

1988. *Szövegnyelvészet és stilisztika.* Tankönyvkiadó, Budapest.

SZATHMÁRI ISTVÁN – VÁRKONYI IMRE (szerk.):

1979. *A szövegtan a kutatásban és az oktatásban.* Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.

SZIKSZAINÉ NAGY IRMA:

1999. *Leíró magyar szövegtan.* Osiris Kiadó, Budapest.

TELEGDI ZSIGMOND – SZÉPE GYÖRGY (szerk.):

1976. A szöveg megközelítései. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok XI.* Budapest.

TERESTYÉNI TAMÁS:

1981. *Konvencionális jelentés – Kommunikációs jelentés.* Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest.

TOLCSVAI NAGY GÁBOR:

1994. *A szövegek világa.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

TOMPA JÓZSEF (szerk.):

1961 – 1962. *A mai magyar nyelv rendszere I – II.* Akadémiai Kiadó, Budapest.

VASS LÁSZLÓ (szerk.):

1992. Bibliográfiák, repertóriumok. In: PETŐFI S. JÁNOS – BÉKÉSI IMRE – VASS LÁSZLÓ (szerk.): *Szemiotikai szövegtan 5. Szövegtani kutatás: témák, eredmények, feladatok.* JGYTF Kiadó, Szeged, 271-280.

VATER, HEINZ:

1991. *Einführung in die Raum-Linguistik.* Gabel Verlag, Hürth-Efferen (KLAGE 24.)

WALLACE, STEPHEN:

1982. Figure and Ground: The Interrelationships of linguistic categories. In: P. J. HOPPER (ed.): *Tense-Aspect. Between Semantics and Pragmatics.* John Benjamins, Amsterdam, Philadelphia, 201-223.

Vass László

Szikszaíné Nagy Irma: Szövegértés, szövegelemzés, szövegalkotás
Osiris Kiadó, Budapest, 2001. 374 p.

SZIKSZAINÉ NAGY IRMÁNAK az Osiris Kiadónál 1999-ben megjelent *Leíró magyar szövegtan* című, a *Szemiotikai szövegtan* 13. számában ismertetett (170-173), magyar

szakos hallgatóknak és gyakorló tanároknak szánt, áttekintő jellegű, jól tanulható és könnyen kezelhető kézikönyvéhez elkészült a gyakorlókönyv. (*Szövegértés, szövegelemzés, szövegalkotás*, Osiris Kiadó, Budapest, 2001.)

Az A4-es méretű, 374 oldalas gyakorlókönyv már méreteivel is tiszteletet vált ki, s egyben azt sugallja, hogy hasonló alaposságú és igényességű, a textológia szerteágazó területeinek mindegyikére kiterjedő, a kézikönyvnek a szemléletét tükröző kötetre számíthat az olvasó. S aki végig is olvassa a gyakorlókönyvet, nem csalódik, mert mindezt meg is találja benne.

A szerző *Előszó helyett utasítást* ad könyvének elején, amelyben megfogalmazza a kötet kettős célját: „elmélyíteni a szövegelemzés képességét és ezáltal megkönnyíteni a befogadást, megmutatva a szöveghez való közelítés útjait, módszereit, másrészt hozzájárulni a szövegalkotó képesség fejlesztéséhez, kreativitást igénylő feladatok megoldásával” (7).

Ha a kötet címéből indulunk ki, akkor a *szövegértés, szövegelemzés, szövegalkotás* megjelölések az első olvasásra hármast célt sugallnak. Az elemzés és a befogadás összekapcsolásával valójában a szerző is ezt a hármast célt fogalmazza meg a fentiekben. A *szövegértés, -elemzés és -alkotás* készségének a fejlesztése a gyakorlatok és feladatok szempontjából természetesen szétválasztható, de valójában egymást feltételező, erősítő tevékenységekről van szó.

„A szövegtani szempontú elemzés nem azonos sem az irodalmi, sem a stilisztikai, sem a nyelvtudományi nézőpontú vizsgálattal, noha a szövegvilág felfedezése irodalmi jellegű vizsgálódás, a szövegstílus feltáráshoz stíloselemzés szükséges, a szöveg nyelvi elemhasználatának megítélése pedig nyelvészeti boncolgatás eredménye lehet” (7).

A fenti három nagy terület: az irodalmi, a stilisztikai és a nyelvészeti aspektus a szövegtanba integrálódva multidiszciplinárisan jelenik meg más, szintén multidiszciplináris területekkel kiegészülve. Ez utóbbiak közül mindenekelőtt a pragmatikát kell kiemelnünk.

A két kiadvány szoros összetartozását főként az alábbiak jelzik.

A gyakorlókönyv:

- (1) a kézikönyv elméleti tudnivalóinak gyakorlati vonatkozásait tárja fel ötletes feladatokkal, sok-sok példaszöveggel,
- (2) átveszi a kézikönyv fogalmi rendszerét, az alapfogalmakat tehát ismerni kell, hogy az instrukciókat pontosan értsük, s a feladatok el tudjuk végezni,
- (3) a gyakorlókönyv pontosan követi a kézikönyv felépítését, a két kötet fejezetcímei megegyeznek.

A kötet 712 feladatot tartalmaz. Ezek átfogó bemutatását most oly módon kísérem meg, hogy az egyes fejezetek tematikai vázával jelzem a tartalmi vonatkozásokat, s egyben utalok arra is, hogy az adott téma feldolgozásának melyek a szerző által javasolt tipikus megközelítési módjai. Így vázlatos képet kaphatunk a gyakorlókönyv gazdag összeállításáról.

1. A *Szövegtan* című fejezet a kézikönyv ugyanazon részének elméleti, alapozó jellegű, fogalomtisztázó felépítésére épülve, főként szóbeli feladatokat tartalmaz. Például a

szöveg- (szövegegész, szövegösszefüggés stb.), illetve a *text-* (textualitás, textológus stb.) előtagú terminus technicusok jelentésének tisztázását, az egyes elnevezésekkel kapcsolatos egyéni állásfoglalások kifejtését, a textológiának a tudományok rendszerében elfoglalt helyének megfogalmaztatását.

2. A *Szövegről* szóló rész természetesen a textológia alapfogalmának, a *szövegnek* a tisztázását kívánja elősegíteni. E korántsem egyszerű feladat elvégzéséhez olyan jól kiválasztott irodalmi és mindennapi szövegeket sorakoztat föl, amelyek segítenek megválaszolni a *Mi szöveg?* és *Mi nem szöveg?* kérdéseit, valamint a témakörhöz kapcsolódó *antiszöveg*, *effektusszöveg*, *töredékes szöveg* stb. fogalmakat. Mivel e kérdéskör a textológusok körében is sokféleképpen értelmezett fogalmakat takar, SZIKSZAINÉ e részben a feladatok kapcsán az okfejtésre, magyarázatra, indoklásra – szóbeli megoldásokra – helyezi a hangsúlyt. Nem kívánja tehát – nagyon helyesen –, hogy a kézikönyvben általa vagy bármely textológus által képviselt álláspontot „automatikusan” fogadja el a feladat megoldója.

3. A *Textualitást* elemző rész, a fogalom kettős jelentésének megfelelően a *szövegértékűségnek*, valamint a szövegszerveződés alapvető feltételének: a *szövegösszefüggésnek* az indoklására, illetve kimutatására épül. Az előbbit inkább szóbeli, az utóbbit főként írásbeli feladatok jelzik. A textualitásból elsősorban a nyelvi jellegű szövegösszefüggés felismerésére helyezi a hangsúlyt. A középpontban az *utalás* különféle szempontjainak (hatósugara, iránya, mértéke stb.) megfigyeltetése, kigyűjtetése áll.

4. A *szöveg akusztikumával* foglalkozó fejezet főként szóbeli feladatokra építve, nagyon ötletes, a legkülönbébb „akusztikai játékokkal”, szövegek (ezen belül hangsúlyosan az alakzatok) „kihangosításával”, a különböző előadásmódok összehasonlításával segíti a *szupraszegmentális* és *szegmentális* elemekről, a szöveg *zeneiségéről*, az *írásjelek akusztikai megfeleltetéséről* szóló ismeretek pontosítását és elmélyítését. Bizonyára a kedvelt feladatok közé tartozik majd az ismert közéleti személyiségek, tévébemondók, műsorvezetők beszédének elemzése és minősítése.

5. Az *írott szöveget* bemutató rész feladataiban – értelemszerűen – hangsúlyos szerepet kap a szöveg vizualitása: a *tipográfia*, az írás- és betűtípusok, az írásjelhasználat vagy annak mellőzése. Természetesen az adott jelenségnek mindig a funkcióját keresve, a szövegjelentés szempontjából elemezve. Izgalmas feladatokat jelent – meghatározott szövegsajátosságok szerint – a szerző és a szöveg azonosítása.

6. A *multimediális szövegekről* szóló fejezet a témakör sokszínűségét követve változatos módon, a *nyelv és az egyéb médiumok* (tánc, zene, kép) összekapcsolódásának, egymást erősítő szerepének az érzékeltetésére talán a legtöbb szövegtípust (reklám, képvess, parlamenti felszólalás, színházi előadás részlete, illusztrált irodalmi művek, megzenésített versek, könyvborítók, sírfeliratok, internet-smile-ok, slágerek stb.) sorakoztatja fel. Elemzési szempontjai nemegyszer a hallható-látható szövegfajták olyan rejtett, de releváns jellemzőire is felhívják a figyelmet, amelyek a nem tudatos (nem irányított) érzékeléskor elsikkadnak. Ezek a feladatok fejlesztik e sokféle, a mindennapi életünkben „kikerülhetetlenül” jelen lévő szövegfajtákhoz az értőbb, kritikusabb hozzáállásunkat.

7. A *szöveggrammatika* című fejezetben a feladatok a szöveget összetartó erőnek, a *szöveggonnexitásnak* a grammatikai eszközeit tudatosítják: különböző szófajoknak (névmások, névelők, sorszámnevek, határozószók), az idő-, mód- és fokjeleknek, valamint az igei személyragoknak és a birtokos személyragozásnak a szöveg konnexitását biztosító,

determináló (helyettesítő és utaló) szerepükkel foglalkoznak. A feladatok egy csoportja megnevezett konnexiós elemek gyűjtésére irányul, másik része a konnexiós sajátosságot biztosító grammatikai tényezők felismerését célozza, egy harmadik csoport pedig – a legkomplexebbek – az adott szöveg jellemző grammatikai utalóelemeinek önálló felismerésére épül.

8. A *szövegszemantika* feladatai a *globális és lineáris szövegkohézió* szemantikai eszközeinek a tudatosítását (címelemzés, címadás, cím és szöveg összefüggése, fókusz és tételmondat, izotópia, mezőösszefüggés, hiány stb.), az elemek közötti kapcsolatoknak a felismertetését elemeztetik. Egy-egy komplexebb írásbeli feladatnál (például a ko-referenciatípusok megoszlása) a szerző a minta és az elemzés első lépésének megadásával segíti a megoldást.

9. A *szövegpragmatika* című rész feladatai a szövegalkotónak és a -befogadónak a viszonyát tárják fel szöveg-, illetve beszédhelyzetekben. A példaszövegekhez kapcsolódó kérdések ezért kitérnek mindazokra a *szövegalkotást befolyásoló tényezőkre*, amelyek a szövegpragmatika más tudományterületekkel való érintkezéséből adódnak: mindenekelőtt a kommunikációelmélet, a beszédaktus-elmélet, a társalgáselemzés körében is tárgyalt jelenségekre. Középpontban a kommunikációs környezet (*kontextus, szituáció*), a *partnerek*, a *nyelvhasználat konvencionális kifejezőeszközei*, a *pragmatikai kötőelemek*, GRICE együttműködésen alapuló *társalgási maximái* állnak.

10. A *szöveg szerkezete* című részben a szokásos *mikro- és makrostrukturális* egységek vizsgálatán kívül a feladatok foglalkoznak (bizonyos műfajok kapcsán) a *szövegkezdés és zárás tipikus fordulataival*, valamint az egyes szövegtípusok sajátos *szerkezeti elveivel* is. Néhány feladat a szónoki beszéd szerkesztésének alapkérdéseit is érinti.

11. A *Szövegtipológia* című fejezetben a szövegek csoportosítása, típusba sorolása megkívánja az *egyes kategóriák jellemzőinek* ismertetését, illetve felismerését. Ezt többek között úgy is gyakoroltatja, hogy megfigyelteti ugyanazon téma különböző szövegfajtákban való kifejtésének azonos és eltérő szövegsajátosságait, vagy megindokoltatja, hogy az egyes szövegfajtákhoz kapcsolódó legfőbb tulajdonságot (például a szónoki beszéd ünnepélyességét, az esküszöveg patetikumát stb.) mely nyelvi elemek hordozzák. Találó az ugyanazon szövegfajta (például törvényszöveg) időben eltérő példányainak összehasonlító elemzése. Sok e fejezetben az alkotó feladat: főként rövidebb szövegtípusok íratása. A szerző épít nem textológiai jellegű ismereteinkre, sőt ösztönös nyelvhasználatunkra is.

12. A *szöveg stílusával* foglalkozó rész a különféle stílári eszközöket a *stíluskohézió* szempontjából elemezteti, de vannak szép számmal kreatív stílusgyakorlatok is. Az *alakzatok* és a *szóképek* elemzése sohasem öncélú, mindig megfogalmaztatja funkciójukat is. Sok feladat tér ki az egyes szerzők sajátos stílusának hordozóira. A fekete humorral és a stílusparódiával is foglalkozó feladatok színesítik e fejezetet.

13. A *szövegek közötti összefüggés* egyik fajtáját a *diális kohéziójú*, lexikon típusú szövegek jelentik, vagyis a relatív önállóságú szócikkek közti viszony elemzése. A másik kategóriát, az *intertextuális kohéziót* vizsgálva, az önálló szövegek különféle kapcsolatainak, egymásba fonódásának a feltárása a cél. Ez utóbbi témakörben szerepelnek a *párbeszéddel*, a *vendégszöveggel*, a *fordítással* kapcsolatos feladatok. E részben kerül sor az *idézés* és a különféle *hivatkozások* jelzésének, illetve jelölésének módjára. A más szövegekből vett elemek, részletek felismertetése szintén izgalmas feladattípus.

14. A *Szövegalkotásról* szóló részben a *szövegképző szabályok* felismertetése mellett szövegalkotó feladatok, illetve szövegkiegészítések, -átalakítások, -tömörítések, -bővítések, -javítások, megadott részletek beépítése szerepelnek. Rendkívül változatos a példaszövegek műfaja: felszólalás, szlogen, képeslapszöveg, jegyzet, glossza, jellemzés, állatmese, anekdota stb. egyaránt található közöttük.

15. A *szövegbefogadás* témája különféle kérdéseket vet fel az egyes szövegtípusok kapcsán. Az irodalmi szöveg *konnotációja* az egyes befogadókban az alkotás üzenetének értelmezését egymástól (némileg) eltérő módon is lehetővé teszi. A feladatok itt is megadják (sőt, kéri) a saját álláspont szerinti érvelést. A fejezet kitér arra is, hogy bizonyos szövegfajták esetében a „nehezen érthetőség” miből adódik. Több ízben vitára bocsátja konkrét szöveg többféle értelmezését. Természetesen a kiválasztott értelmezést csak érveléssel lehet elfogadni. Ötletesek a találós kérdéssel és a viccel kapcsolatos kérdések is.

16. A *Textológiai szempontú szövegelemzés* a kötet nagy szintetizáló fejezete, feladatai összetett jellegűek. Bizonyos szövegek elemzéséhez a szerző szempontsort javasol, amelyek tetszés szerint bővíthetők, árnyalhatók. Ezek a szempontok a szöveg legjellemzőbb szövegszervező sajátosságaira utalnak. Több szöveghez az elemzőnek kell szempontrendszer összeállítania. Ezek részben írásbeli, részben szóbeli megoldást kívánnak. Több szempont vita jellegű. A szerző épít az olvasónak az általános mű-, illetve szövegismeretére. Gyakran kér párhuzamokat, szembeállításokat az elemző olvasmányélményeiből.

Mind a 16 fejezet feladatai rendkívül sokszínűek. Az egyéni munkáltatáshoz éppúgy bőven válogathatunk közülük, mind a csoportoshoz. Az instrukciókban lévő felszólító igealakok felsorolása már önmagában is jelzi a változatos munkáltatási, illetve gondolkodtatási formákat (*folytassa, gyűjtse, érveljen, fejtsse ki, mutassa ki, hasonlítsa össze, csoportosítsa, sorolja be, indokolja, állapítsa meg, elemezze, töltsse ki, írjon, szerkesszen, fogalmazzon, foglalja össze, fejezze be, találjon ki, meséljen, jellemezzen, készüljön fel, javítsa ki, nézzon utána, értelmezze, bizonyítsa be, figyelje meg* stb.)

A példaszövegek sokféleségüknél fogva kellemes olvasmányélményt is nyújtanak. Egy nagyon sajátos (textológiai) szempontú válogatás eredménye ez a remek szöveggyűjtemény, amely ismert és kevésbé ismert (de felfedezésre érdemes) szövegeivel még azt is lehetővé teszi, hogy e kötetet más céllal, szövegek más célra történő felhasználásával is hasznosítsuk. Természetesen arra is mód van – attól függően, hogy a gyakorlókönyvet mely iskolafokon, milyen képességű csoportban kívánjuk használni –, hogy az egyes példaszövegek elemzési szempontjait egyszerűsítsük vagy komplexebbé tegyük.

Az egyes „szövegjellemzőket csak mesterségesen választja el az elemző, mert csak ezek ismeretében sajátítható el módszeresen a szövegtípusra figyelő szövegtani aspektusú analitikus vagy szintetikus módon végrehajtott funkcionális komplex szövegvizsgálat” (7). Ez egyben azt is jelenti, hogy egy adott szövegnek meghatározott szövegjellemző szerinti tárgyalása nem zárja ki, hogy egy „kedvünkre való” szöveget a gyakorlókönyvben javasoltól eltérően, más szövegjellemzők szerint (is) vizsgáljunk. A szövegek tehát ilyen értelemben „mobilak”.

SZIKSZAINÉ NAGY IRMA szövegtani gyakorlókönyve fontos kiegészítője a *Leíró magyar szövegtan* című kézikönyvének: meggyőzően, tanulhatóan, gyakran játékosan bizonyítja az abban foglalt elméleti ismeretek gyakorlati alkalmazhatóságát. Mindkét mű fontos segédeszköz a célból, hogy a textológiának nevezett interdiszciplináris tudomány-

terület eredményeinek ismeretében az emberi kommunikáció legtermészetesebb alapközegéről, a mindennapi életünkben oly fontos szerepet játszó szövegekről alaposabb ismereteink legyenek, a velük való főbb tevékenységeink – befogadásuk, elemzésük és megalkotásuk – sikeresebbek és eredményesebbek legyenek.

Albertné Herbszt Mária

Kabán Annamária (szerk.): Funkcionális mondatperspektíva és szövegszerkesztési stratégia

(Szövegtani tanulmányok)

Miskolci Egyetemi Kiadó 2001. 123 p.

A Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Karának Magyar Nyelvtudományi Tan-
széke 2001. május 21-én nyelvészeti konferenciát rendezett *Funkcionális mondatpers-
pektíva és szövegszerkesztési stratégia* címmel. Tizenkét előadás hangzott el plenáris
ülés keretében, ezek kötetbe rendezett változata az Egyetemi Kiadó gondozásában jelent
meg alig fél évvel a rendezvény után. A körülményekről az *Előszó*ban a szerkesztő ad
pontosabb információt:

„A vendégelőadók az MTA Nyelvtudományi Intézetéből, hazai és külföldi tudomá-
nyegyetemekről érkeztek. A hazai felsőoktatási intézmények közül a budapesti
ELTE, a szegedi, a pécsi, a debreceni és természetesen a vendéglátó miskolci, a
külföldiek közül pedig a maceratai és a kolozsvári egyetem képviseltette magát.”

A tudományos alapvetésről is szól a szerkesztő igen tág keretet adva a konferencián
elhangzott előadásoknak a következőképpen:

„Az előadók a funkcionális mondatperspektíva fogalmát részben a prágai nyelvész-
körnek és követőinek téma-réma tagolása szerint, részben tágabb értelmezésben a
magyar mondat szerkezeti sajátosságokból következő logikai (topik-fókusz) szerke-
zet figyelembevételével közelítették meg. A kétféle megközelítés szervesen egészí-
tette ki egymást.”

Nemcsak a megközelítési módok egyensúlyáról, ismeretkiegészítő jellegéről kell
előjáróban szólnunk, hanem arról a találó szemléletegyüttesről is, mely a kötet té-
máit, rendezett előadáshalmazt jellemzi. Azért szólhatunk a szemléletegyüttesről, mert a
funkcionális mondatperspektíva s a szövegszerkesztési stratégia találkozási pontjainak,
érintkezési felületeinek, kapcsolatrendszerének megvilágításához kapunk adalékot az
egyes dolgozatokat olvasva. A mondatok szerkezeti rendjéből, laza vagy szoros szer-
kesztettségéből egyrészt az aktuális mondat aktuális funkciójáról informálódunk, más-
részt megjelennek szövegszerkezeti operátorok is a szintaktikai rendezésben, de még in-
kább a szemantikai és pragmatikai szinten, s demonstrálják szabályozó vagy divergenci-
át sugalló magatartásaikat.